

„Hát ez meg mi a jószagú szent sebesvonat?” – gondolta Kovács Lajos, amint kinyitotta a postaládát, talán meglepetésében ki is csúszott a száján, de azt már tényleg csak hozzágondolta, hogy „már talán magamat idézem”. Akárhogy is, négy testes, ánégyes méretű borítékot talált beszuszakolva a könnyebb küldeményekre méretezett, noha viszonylag tágas postaládába, amelyre még az is rá volt ragasztva, hogy „Vigyázz, a kutya lop! Ajtót becsukni!” Noha a

Pató Attila 19

ÖNHATÁRŐRSÉGBEN

Kovács Lajos műveiről*

könnyű cellux az egyik oldalon már egyáltalán nem ragasztott, ezért a cédula féloldalasan fityegett. Ezt is majd vissza kellene ragasztani, gondolta Kovács Lajos, és még az is eszébe jutott, hogy ismét csak magát idézi, hiszen a minap már észrevette az apró kozmetikai hibát. Mennyi gond van a világban, és akkor még ez a cunami is. Kisebb csoda, hogy nem feszítette szét a postaláda ajtaját. De mi lehet ez a rengeteg küldemény? Nyilván kiadványok, az egyik kissé nagyobb a többinél. Nem volt persze szokatlan a családban, hogy a reklámanyagok özöne, a megrendelt folyóiratok és megrendeletlen termékismertetőik, a ritkább levelek és a még ritkább üdvözetek mellett kiadványok is érkeztek, elvégre mégiscsak tanárok lakják a házat. De hogy rögtön négy kiadvány egyszerre, és négy testes boríték egy feladótól – ez bizony rendkívüli eseménynek számít. Mindegyikre azonos kéz írta a címzettet, márpedig mindez a pakk, ahogy néha szerette mondani, bizony az ő nevére szólt, ami rögtön felébresztette a kíváncsiságát. És aztán nyomban felkeltette az örömét is, elég volt egy pillantás a feladóra, mert mindez egy barátjától érkezett – ami tovább növelte a csoda értékét. Majd elég volt kinyitnia taláalomra az egyik borítékot, már odabenn, az íróasztalán a négy küldemény, mintegy biztosítva, hogy ez az ő privát szférájának a kiváltsága – és minden világossá vált. Egy néhány éve, súlyos betegségben elhunyt barátjuknak a munkássága, súlyos öröksége feküdt előtte. Nem először érezte, mint már oly sokszor, amikor egy értékes személyiség – különösen, ha ismerős vagy barát – távozott kényszerűen az élők és alkotók sorából, az igazságtalanságot. Miért éppen Ő? Nem lenne igazságosabb, ha fordítva volna mindez? Ha Ő nyitná a postaláda ajtaját? De talán nincs a sorsban sem igazságosság, sem igazságtalanság – csak a fájdalom, ami súlyos lépteinek nyomában marad, mint eső után a sár.

Bizony, Kovács Lajos halála után összegyűjtött és kiadott írásainak kötetei és egy emlékkötet érkezett a postán, ráadásul mindezek szerkesztője, közös barátjuk jóvoltából, akihez hármójuk egyetlen, de életre szóló közös élménye fűződik. Valóban, a dorogi tanár-író barátunkat, akit mindig Kovács

Lajosként emlegettünk, Bombitz Attilával együtt ismertem meg Szegeden, az egyik legendás (de melyik nem volt az?) Kincskereső-táborban, ha nem csal az egyre megbízhatatlan emlékezetem, 1989 ragyogó, napsütéses hetével megáldott nyarán (de melyik nyár nem volt a Tisza partján ragyogó napsütéssel megáldva?). Csodálatos kis társaság volt valóban, noha 20 én csak a kötelező hospitációs gyakorlat (vagy hogyan is hívták?) keretében kerültem oda. Későbbi feleségem adta a tippet (irodalom szakos volt, én *csak* történelem és angol szakos diák), hogy tábori felügyelő tanárnak jelentkezzünk, és amikor megtudta, hogy az egyébként szegedinek számító Baka István és Simai Mihály mellett Kovács Lajos is a vezető tanárok között lesz – emlékszem –, gyönyörrel vegyes csodálkozással csapta össze a kezét: Hát ő írta a *Nyolcadikba járni áprilisi tréfát!* Én nagyarcú bölcsészként éppen Thomas Mann *Doktor Faustus*ával birkóztam a táborban, viszont a tábor spirituális vezetői azzal látták kompenzálni negyedéves öntudatomat (mindazonáltal műveltségem tátongó foltjait becsületesen igyekeztem bestopolni), hogy beosztottak a reggeli (nyilván hajnali fél nyolcas!) ébresztő tornák felelősének. Hát igen, *mens sana in corpore sano*, a szellem mellett a testre is gondolni kell valakinek, tűnődtem kényszerű szerepemben, amint a hosszú éjszakák után ébredve diktáltam a tempót az álom-hajadonok hajladozásaihoz a középiskolai kollégium kézi- és kosárlabdázásra kijelölt betonplaccán, amely már ekkor forrósodni kezdett mezítelen lábunk alatt.

A szegedi kincskereső-kalandokat követően kézfogások láncolatában tartottuk a kapcsolatot – és az immár beválthatatlan ígérettemmel, hogy meglátogatom Dorogon. Posztumusz kötetét most lapozgatva, olvasgatva a verseket és a legkülönfélébb műfajokban írt prózai írásokat, drámai műveket, bizonyára nem egyedül érzem a kérdőjelet lebegni fölöttünk – vajon hová is lehet besorolni ezt a sokszínű életművet? Hol is lehet elhelyezni Kovács Lajost a magyar irodalom tágas, hímes-hámos mezejében?

Mindenekelőtt nem árt emlékeztetni arra a közhelyes megállapításra, amint jelen példám is mutatja, hogy a magyar olvasási hagyományban nem egyszerűen irodalmat olvasunk, hanem írókat. Nem Petőfi verseit olvassuk, hanem Petőfit, és persze Adyt és Juhász Gyulát, és Nádast és a többieket... Való igaz, minél többet tudunk az íróról, annál közelebbi ismeretségbe kerülhetünk a művekkel – de itt még ennél is többről van szó. Nálunk az irodalom ismeretének feltétele a szerzők életének ismerete, egyfajta személyes viszony kialakítása: tisztelet a minimum (ld. tankönyvek generációi, közterek és intézmények nevei, köztéri plasztikák mindenütt), de még jobb, ha szeretjük az írókat. Nem beszélve arról, hogy minél személyesebb az ismeretség, annál mélyebb a mű ismerete. Sőt, fordítva is igaz – nem is muszáj ismerni a művet...

A kézfogásokról jut eszembe, mindannyiunk Ilia Mihályának kedvenc mondása, ő is örökölte persze, hogy a magyar irodalomban három, de maximum

négy kézfogás láncolatával el lehet jutni Adyig. Ez természetesen szép és izgalmas. A problémák talán a két elv kombinációból adódhatnak. Vajon nem úgy találjuk, hogy vannak, akik közelebbi ismeretségben állnak – személyes és elvi okok alapján, és aztán klikkeket, majd szekértáborokat formálnak –, amelyek intézményi formákban öltének testet, generációkon átívelő „törzseket” képeznek? És ami igazán fontos, hogy esztétikai-irodalmi jellegű kategóriákat generálnak, amely kategóriák aztán az írók státuszára tekintettel – mintegy deduktív módon – ítéletek formájában sújtanak a művekre is. Aki a mi táborunkba tartozik, az jobb minőségű író, tehát eleve a művei is jobbak, mint a másik táborba tartozóké.

Kovács Lajos – mint tudjuk, illetve olvassuk Bombitz Attila szerkesztői jegyzeteiben – sokszínű alkotó volt, és a civil szférában is, meglehetősen különböző területeken tevékenykedett. Ugyanakkor, érzékeljük és átérezhetjük a szerkesztő rezignált szavait átjáró enyhe keserűséget, miszerint Kovács Lajos nem volt igazán befutott író, nem jutott igazán komoly elismeréshez. A magam részéről csak kérdéssel tudom megtoldani: vajon nem lehet, hogy azért, mert nem tartozott egyik táborhoz sem? Az irodalmi-ideológiai-elvi-kultúrpolitikai-bűbánatos szekértáborok által kijelölt koordinátarendszer különösen az ő generációja számára – életek és alkotói pályák legerősebb évtizedeiben – értékítéleteket meghatározó (nem feltétlenül áldásos) tényezője volt, amely a publikációk és jutalmak közterének szűk mezsgyéit is kijelölte. Ha igaz, ahogy sejtem, Kovács Lajos nem tartozott sem az urbánusok, sem a népiek táborába, akkor ez nem szabadna, hogy bármilyen értelemben ítélet alapja legyen, ugyanakkor magyarázattal szolgálhat a látványos siker elmaradására. Mint közismert, az irodalmi közéletben a táborokhoz tartozás okán nem mindenkor és elsődlegesen, tehát *nem feltétlen* a művek, vagy akár az életmű minősége számít. Éppenséggel bátorság is lehet ellenállni a kísértésnek: táboron kívül maradni, csoportoktól és intézményektől függetlennek maradni fölöttebb kockázatos. De mindez persze nem exkluzív magyar sajátosság, és talán elvi vonalaiban sem teljesen eredeti konstrukció. Kovács Lajos ismereteim szerint és a munkái tanúsága alapján nem is kívánt a kultúrpolitikai, vagy akár milyen elvi-ideológiai kategóriáknak megfelelni.

Attól még érvényes a kérdés: Lehetséges volna, hogy maguk a művek nem elegendően erősek a sikerhez? E tekintetben mérvadó lehet a műveinek tartalmi és stiláris elemzése, amely komolyabb vállalkozást igényelne. Tisztelői körét nézve, amelyre az *Emlékkönyv* kitűnő, hol komoly, hol humoros-ironikus verseivel, képeivel és mindenféle szövegeivel bizonyíték az ismerőinek, ha tetszik híveinek és tanítványainak elkötelezettségére: bizonyára lesz vállalkozó szellemű irodalomkritikus, aki elvégzi ezt a feladatot.

Itt most talán elég egy munkára felhívnom a figyelmet, nevezetesen az önéletrajzi jellegű regényére, amely ma jobbra posztmodern töredékek füzérének tetszik – noha valójában különböző időszakokban írt vagy befejezetlenül maradt prózai munkák együttese. Érezhető a szövegek közötti stílárís 22 különbség a *Hosszúra nőtt árnyékaink* elbeszélésében (elbeszéléseiben?), viszont jogosultnak is tekinthető a stílárís variáció, éppen az eltérő korok nagyon is differenciált nyelvi megjelenítésének igénye, a társadalmi rétegzettség, az emlékek feldolgozásának módszere, a hozzájuk fűződő és erősen oszcilláló érzelmi intenzitás miatt is. Ilyen értelemben a legmélyebb, a gyermeki emlékek és a későbbi felnőtt reflexióit váltogató első rész (avagy első elbeszélés), amely a háború utáni gyermekkor, a részben kitelepített szülők által felépített „otthon”, részben az „otthonmaradt” – vagyis a Duna északi oldalán élő – nagyszülők világáról ad drámai tónusban írt tudósítást. Mindez talán nem csak számomra a magyar irodalom egy jelentékeny vonulatát idézi, a *Puszták népe*, az *Anyám könnyű álmot ígér* és bizonyára számos egyéb prózai és drámai munka is eszünkbe juthat Kovács Lajos generációs és közösségi (cseh)szlovák–magyar határjárásáról.

De hogyan lehet *Kovács Lajost olvasva* elhelyezni a műfajok alapján? Hová tegyük a könyvespolcon? Talán költő volt, avagy regényíró, inkább a novellisztika vagy a dráma kategóriájába lehet elhelyezni? Ifjúsági irodalom vagy irodalomkritika, netalán helytörténet?

Ha a műveket tekintjük – és ne feledjük a jelen kötetekben nem publikált munkákat, mint amilyen például az említett, az 1980-as években valóban sikeres *Nyolcadikba járni április tréfa* –, valóban megragadó a műfaji és tematikai sokszínűség. Az irodalmi kategóriák határainak váltogatása is egyfajta nyitottságra utal, és ha felidézzük, hogy milyen intenzitással vett részt az életben, az ifjúsági irodalmi táborok szervezésében, szerkesztői munkákban és a helytörténeti munkák, a természetvédelem civil aktivizmusában! És ne feledjük, számomra ez tűnik az igazán mérvadónak, a legmegragadóbbnak: a tanítás. Avagy, ahogy ő maga fogalmaz, „nem is annyira a tanítás, mint a fiatalok közötti létezés”. Az eleven, érzelmi intenzitással, gondolati spontaneitással és nem utolsó sorban nyelvi kreativitással megáldott – és persze a pubertás kor megannyi problémáival terhelt, ám iróniával és humorral enyhített világa láthatóan hozzásegítette a világra, a valóságos problémákra való nyitottságát, a nyelvi invenciók iránti friss reagálást. Bizonyára nem csak számomra tanulságos a fiatalok – nem egyszer panelok világába zárt, vagy a szülők válását követő drámai magány nagyon is valóságos – kézenfekvő problémáinak kezelése, például hogy honnan lehet egy játékreplülőmodellt pályára eresztetni (*Van egy perced a támaszpontomra?*) Ebből a kötetből az intra- és intergenerációs kommunikáció labirintusába bonyolódott család életét mutatja be a kedvencem, az *Évi rendes szabadság* című

háromfelvonásos fantáziajáték, amelyet a gyermeki problémakezelés találatosságára és a nyelvi leleményességre (illetve annak az elvnek a működtetésére, hogy a kettő jóformán egybeesik) tesz roppant élvezetessé.

Hová is tegyük tehát Kovács Lajost? Végképp is, vajon mi is akart Kovács Lajos lenni? Vajon mit választott volna a gyermek Kovács Lajos, mondjuk, arra a kérdésre: „Mi leszel, ha nagy leszel? Mi szeretnél lenni?” Talán így válaszolt volna: „Ha nagy leszek? Hát Kovács Lajos szeretnék lenni. A jó Kovács Lajos.”

Egyébként a magam részéről: nem teszem a polcra Kovács Lajost sehová. Mert hogy itt tartom a kezem ügyében. Jó lesz néha belelapozni. Emlékezni, mosolyogni – és a gyerekek meg a felnőttek problémáin tűnődni. És hogy ne feledkezzem meg azokról, akik a gyerek- és felnőttkor között léteznek, életkoruktól függetlenül. Tehát hogy ne feledjem: Kovács Lajos velünk marad. Őnhatárőrségben. (*JATEPress, Szeged, 2020*)

* Kovács Lajos művei: *I. Hosszúra nőtt árnyékaink. Versek és elbeszélések; II. Van egy perced a támaszpontomra? Gyermekmesék és kamasztörténetek; III. „Mi közük hozzám?” Kritikák, töprengések, diagnózisok.* Összegyűjtötte, válogatta, szerkesztette, valamint a jegyzeteket írta: Bombitz Attila. Sajtó alá rendezte: Bombitz Attila, Fritz Gergely, Füzi Péter, Szinger Ádám

Új Forrás 2022/1 – Pató Attila: Őnhatárőrségben
Kovács Lajos műveiről

